

УДК 316.48

**Валерій Іванович МОСКОВЕЦЬ,**

*кандидат соціологічних наук, доцент,*

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності  
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0216-9470>*

## **СУЧАСНИЙ СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СПОСІБ ЇЇ СТРУКТУРУВАННЯ**

Криміналізація як соціальний процес характеризується масовим поширенням делінквентних, тобто психологічно схильних до правопорушення практик і участю в них в тій чи іншій мірі більшості населення країни. Такий опис явища, по суті, призводить до перевизначення поняття «криміналізація»: вона має бути розглянута не як прояв поведінки в окремому сегменті функціонування суспільства, а як процес, який захопив все суспільство і тому вимагає адекватної соціокультурної методології аналізу.

У вітчизняній соціологічній літературі це зростання злочинності пояснюється, в першу чергу, економічними причинами і традиціями тіньових відносин в економіці, а також ослабленням політичної влади. На думку відомого норвезького кримінолога Нільса .Крісті, «інститут законності знаходиться в процесі зміни. Колишнім його символом була богиня правосуддя з зав'язаними очима і терезами в руці. Перед нею стояло завдання збалансувати безліч протилежних цінностей. Це завдання більше не актуальне. В середині інституту законності сталася тиха революція, що забезпечила можливості посилення індустрії боротьби зі злочинністю». [1, с.12].

На наш погляд, підходи, що концентруються на пошуку причин «індивідуальних відхилень», адекватні для аналізу злочинності в суспільствах, для яких характерний порівняно стабільний кримінальний фон. Різке підвищення кримінального фону передбачає використання для його вивчення макросоціологічних методів аналізу. Зрештою злочинність завжди була і залишається засобом асоціальної адаптації до суспільства індивідів або соціальних груп, які не зуміли ідентифікувати себе з будь-яким легітимним статусом, вписатися в узаконену топологію соціальних позицій. Очевидно, що різка криміналізація соціального життя свідчить, перш за все, про появу в ній інститутів, що змінюють традиційну, звичну для членів даного суспільства систему задоволення базових потреб.

З точки зору Еміля Дюркгейма можливість індивідуальності реалізувати себе є необхідною умовою прогресу. Структура соціальних відносин, яка допускає і стимулює «позитивний» різновид інноваційно-відхиляючої діяльності, не може заблокувати розвиток форм «негативної» девіації-інновації [2,с.42-43]. Злочинність виявляється як спосіб адаптації до швидко мінливих умов і набуває характеру соціальної інновації.

Сфера кримінальності, народжуючись як необхідне подвоєння соціальної реальності, привертає до себе пильну увагу як мислителів, так і обивателів. Газетні звіти про злочини та суди, детективні розповіді і романи, наукові пошуки в галузі причин злочинної поведінки і методів їх викорінення і т.д., залучаючи мільйони читачів (а також глядачів і слухачів) до уявної спільності або жертв, або злочинців, або тих та інших по-перемінно, десакралізує кримінальну сферу. Літературно-публіцистичний дискурс про кримінальну сферу викликаний цілою низкою потреб суспільства в цілому і суб'єктивним інтересом індивідуального рівня. Суспільство, зацікавлене в припиненні кримінальних практик, заохочує публічне обговорення внутрішньої мотивації індивіда, що спонукала його до злочину, і публічне каяття. В цьому вбачається повчально-виховний ефект. Ця функція нескінченного дискурсу про злочини і покарання обумовлена уявленням про первісно грішну природу людини, ласої на спокуси і, як наслідок, схильної до виходу за межі нормативної бази, що конституціює суспільство.

Дискурс про злочин і покарання повинен служити в цьому контексті постійним застереженням індивідам, схильним до «правового гріхопадіння». З плином часу, в міру ускладнення самого суспільства виникають нові потреби. Зокрема, інноваційна природа сучасного суспільства вимагає розкріпачення індивідуальної свідомості від жорстких норм традиційного суспільства і одночасно компенсування психологічних поразок на полі можливих проб в сфері інноваційних процесів. Осмислення злочинності в літературно-ігровий, фантазійної формі служить задоволенню цих потреб.

У свою чергу обговорення кримінальних практик дозволяє затвердити базові цінності суспільства: необхідність досягнення успіху, неминучість кари за злочин, утвердження ідеології відкритості суспільства і захисту приватної власності, а отже, в непрякій формі – утвердження соціального нерівності. Тим самим дискурс про делінквентність виступає важливим «приводним ремнем» соціокультурного механізму, що забезпечує функціонування людської цивілізації. Інакше кажучи, осмислення громадськістю делінквентних практик показує перехід один в одного «світлої» і «тіньової» підсистем соціуму, відводячи праву і мораль роль правил гри, яких потрібно дотримуватися в офіційній («світлій») підсистемі, але можливість використовувати при раціональній необхідності делінквентних практик. У цій релятивізації моральних норм і розведенні моральних імперативів і реальних практик дискурс про «гру в таємничі злочини» зіграв визначну роль. Поряд з цими явними функціями, дискурс про делінквентність сприяє зміцненню схвалення існуючої в суспільстві системи соціальної нерівності. Досягається це тим, що види делінквентної діяльності, властиві представникам соціальних низів, уявляються як головна загроза громадському порядку. А злочини, що

вчиняються тільки представниками домінуючих соціальних верств, пов'язані з їхньою професійною діяльністю, так звана «білокомірцева» злочинність залишається за межами громадськості. Але паралельно з цими явними функціями дискурсу про злочинність у нього є і неявні, що виникають при зустрічі літературно-публіцистичних творів з представниками самого злочинного світу. Стосовно суб'єктів злочинних практик цей дискурс виконує функції рефлексії, грає навчальну роль методичного посібника, моделюючи більш ефективні практики делінквентних дій, а також структуруючи взаємодії суб'єктів злочинних практик.

Висновок. Перспективним підходом в протистоянні криміналізації в даний час є створення соціокультурних умов для відновлення в суспільстві цінностей персоніфікованих відносин, що лежать в основі первинної соціалізації і норм неформалізованого міжособистісного контролю. Таким чином, сучасні економічно розвинені суспільства прагнуть доповнити правові форми контролю кримінальної поведінки відновленням персоніфікованих відносин, характерних більшою мірою для традиційних суспільств з високою щільністю міжособистісного спілкування. Літературно-публіцистичний дискурс про кримінальну сферу в сучасному суспільстві виконує різні явні та латентні функції. Явні функції - виховна, інтелектуальна, комерційна – спрямовані на пересічних громадян. Однак стосовно суб'єктів злочинних практик цей дискурс виконує латентні функції навчання, моделюючи більш ефективні практики делінквентних дій і групової самосвідомості, структуруючи взаємодії суб'єктів злочинних практик і вербалізуючи норми, принципи і способи організації кримінальних спільнот.

#### Список бібліографічних посилань

1. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия: вперёд, к ГУЛАГу западного образца? / пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой ; ред. и автор примеч. Ю. Чижов ; предисл. Я. Гилинского. 2-е изд. М. : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. 224 с.
2. Дюркгейм Э. Норма и патология // Социология преступности. М. : Прогресс, 1966. С. 42-43

Одержано 27.01.2021